

Latvijas Republikas Valsts prezidenta kanceleja Prezidenta preses dienests

Pils laukums 3, Rīga-50, LV-1900, tālr. 7092122, fakss 7320404,
prese@president.lv, www.president.lv

Valsts prezidentes Vairas Vīķes-Freibergas uzruna Latvijas Universitātes goda doktora nosaukuma svinīgajā saņemšanas ceremonijā LU Lielajā aulā, 2000.gada 28.septembrī

Augsti godātais rektora kungs, godātie dekāni, profesori, akadēmiskā saime un viesi!

Es sveicu Latvijas Universitāti tās 81. gada dienā un pateicos tās senātam par man izrādīto augsto godu. Liktenis man kā bēgļu bērnam un trimdniecei bija liedzis uzaugt un izglītoties Latvijā, par strādāšanu tās universitātē, protams, nemaz nerunājot. Ar šo goda doktora grāda piešķiršanu man tagad tiek radītas personīgas saites ar Latvijas Universitāti – saites, kas, vismaz simboliski, mani piepulcinās tās akadēmiskajai saimei.

Latvijas Universitāte tika dibināta neilgi pēc neatkarīgās Latvijas Republikas deklarēšanas, vēsturiskā brīdī, kad Latvijas teritoriālā integritāte ne tuvu vēl nebija nodrošināta un kad veselai rotai Universitātes studentu bija jāpamet lekciju zāles, lai dotos uz ciņas lauku. Latvijas Universitāte dzima un veidojās kopā ar neatkarīgo Latvijas valsti, tā bija celta uz stingriem pašai izveidotā ideālisma, sirdsdegsmes, mērķtiecības un patriotisma pamatiem.

Jaunveidotās valsts nacionālas universitātes izveidošana nāca kā likumsakarīgs papildījums tām slāpēm pēc zināšanām un tiem centieniem pēc izglītības, kas tik spilgti sāka izpausties 19. gadsimtā, tūlī jau pēc zemnieku brīvības. Toreiz, 1919. gadā, visiem bija skaidrs, ka pašiem sava nacionāla izglītības sistēma ir neatņemama daļa no valsts reālās suverenitātes, kā arī tas, ka latviskai augstākai izglītībai un latviskai zinātnei ir jāklūst par efektīvu nacionālās attīstības dzinējspēku. Izglītība, un viss, kas ar to saistīts, tai laikā baudīja ļoti augstu prestižu tautā. Skolotāji bija savā sabiedriskā vidē ļoti respektēti un profesori vēl baudīja to autoritāti un cieņu, ko bija sev izkarojuši jau 19. gadsimtā.

Šodien, stāvot uz jaunās tūkstošgades sliekšņa, nepilnus desmit gadus pēc neatkarības atgūšanas, augstākā izglītība un zinātne Latvijā ir nonākusi nopietnas krīzes situācijā. Tik nopietnas, ka nākamie daži gadi tām abām varētu kļūt liktenīgi. Latvijas valsts un visa Latvijas sabiedrība šai sakarībā stāv nopietnas izvēles priekšā. Vai nu mēs spēsim pārveidoties, pielāgoties un pilnveidoties, vai nu mēs būsime sevi notiesājuši uz ilgstošu stagnāciju un arvien izteiktāku atpalcību no saviem Eiropas kaimiņiem, gan tuviem, gan tāliem. Pirmā gadījumā mums ir ļoti reālas, labas izredzes ātrā laikā panākt visas tās valstis, kas iepriekšējos gadu desmitos ir spējušas mums aizsteigties priekšā. Pretējā gadījumā, mēs paši būsime sevi pieskaitījuši tām valstīm, kas ar katru gadu dziļāk slīd nabadzības un atpalcības postā, un kam nav drošāka nākotne par pavasarī jūrā aizrautu, kūstoša ledus plostu.

Šai vēsturiski izšķirošā situācijā es saredzu trīs galvenos spēles locekļus, un katram no tiem – ne tikai vienam vai otram, vai trešam atsevišķi – būs tuvākā laikā jāspēj pierādīt sava griba, mērķtiecība, tālredzība, situācijas izpratne un reālas rīcības spējas. Tie būtu, pirmkārt, valsts vara, otrkārt, paši šo nozaru speciālisti un darbinieki, un, treškārt, sabiedrības attieksme.

Vistiešākā loma izglītības un zinātnes attīstībā pieder valstij, respektīvi, valdībai kā tās izpildvarai un Saeimai. Saeimai ne tikai kā likumdevējai, bet arī kā izpildvaras

---

atbalstītājam un apstiprinātājam. No valsts mēs drīkstam sagaidīt pārdomātu, racionālu, tālredzīgu un stratēģiski atjautīgu izglītības un zinātnes politiku, – tādu, kas Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem atļaus izdzīvot šai straujās globalizācijas un paātrinātās inovācijas ērā, tādu, kas Latvijas ekonomikai atļaus izcīnīt sev konkurētspējīgas nišas ne tikai Eiropas kontinentā, bet visas pasaules mērogā.

Valsts politiku veidojot, ir jāsaprot ar izpratni par esošās situācijas būtību, kam seko sistemātiskas attīstības programmas izveidošana, kam, savukārt, jānoved pie pietiekami drošas un apņēmīgas politiskās gribas. Tieši politiskā griba ir tas, kas vēlēšanu laikā sniegtos solījumus pārvērš reālos sasniegumos, kas teorētiski izstrādātas un vārdos atbalstītas politikas tik tiešām arī spēj īstenot dzīvē ar konkrētiem darbiem un rezultātiem.

Valsts politiku veidojot, ir jāsaprot un jāpieņem šī ābece patiesība, ka izdevumi izglītībai un zinātnei nav tikai tēriņi, ne tādā nozīmē kā, piemēram, kurināmais, kas mūs gan dotā brīdī sasilda, bet kam izdotā nauda tik tiešām tad arī ir iztērēta un izsmelta, un tikpat kā izkūpējusi gaisā. Nē, liela daļa no šajās nozarēs iztērētiem līdzekļiem būtu jāuzskata kā ieguldījums. Tas katrā ziņā būs ilgtermiņa ieguldījums, no tādiem kuru augļi sāk ienākt tikai pēc vairākiem gadiem. Tas arī būs ieguldījums ar zināmu riska faktoru, jo nav iepriekš iespējams paredzēt, tieši kurš akcents vai kura nozare izrādīsies perspektīvāka par citu. Taču ir vairāk kā skaidrs, ka tas ir tāds ieguldījums, bez kura iztikt vispār nav iespējams. Tāda valsts, kas sāks trešo tūkstošgadi ar neadekvātu ieguldījumu savu iedzīvotāju izglītībā un savas valsts zinātnes attīstībā, tāda valsts sevi būs nostādījusi uz neglābjamas ekonomiskās atpalicības un savu iedzīvotāju dzīves kvalitātes pasliktināšanās ceļa.

Kāda tad ir Latvijas valsts pašreizējā bilance šajās vitāli svarīgajās un perspektīvajās jomās? Ja raugāties uz līkni, kur būtu attēloti valsts atvēlētie izdevumi uz katru studējošo iepretim valsts iekšējam kopproduktam *per capita*, tad Latvija, salīdzinājumā ar citām valstīm, atrodas tālu tālu līknes pašā astē, ne tikai aiz ASV un Rietumeiropas, bet arī vēl tālu aiz Dienvideiropas un Čehu republikas. Ja raugāties uz to IKP procentu, ko valsts iegulda zinātnes attīstībā, tad tur Latvija ierindojas kaunpilnās pēdējās vietās visā Eiropas kontinentā ar 0.21% no IKP, salīdzinājumā ar 1,4% Slovēnijā, 1,2% Čehijā un 0,6% Igaunijā. Igaunija, mūsu tiešā kaimiņu zeme, ar to pašu pagātni, ar to pašu likteni, kas ir vēl mazāka par mūsu zemi, Igaunija tagad iegulda savā zinātnē trīs reizes vairāk par Latviju!

Kad man kā valsts prezidentei ārvalstu amatpersonas un žurnālisti vaicā, ko, galu galā, Latvija varot ienest un piedāvāt Eiropas Savienībai un pārējai pasaulei, es parasti esmu teikusi, – Latvija var piedāvāt savus cilvēcīgos un intelektuālos resursus, savu kultūru, savus augsti izglītos speciālistus, savu cilvēku radošās spējas un potenciālu. Bet cik ilgi es vēl spēšu bez sarkšanas un pārliecināti sniegt priekšā šāda veida argumentus, ja mūsu valsts konkrētās prioritātes nespēs nodrošināt ne dzīvotspējīgu augstāko izglītību, nedz arī adekvātu zinātnes attīstību?

Otrs galvenais aktieris šai vispārējā spēlē ir paši zinātnieki un izglītības darbinieki. Ne šodien un šobrīd es spēšu iedziļināties šai problemātikā, kas vispār būtu atsevišķi dziļāk iztīrājama lieta. Gan man pēc 33 gadiem universitātes vidē, gan Jums visiem šai auditorijā galvenie argumenti ir pietiekami labi pazīstami, lai es šeit īsos vārdos tikai atgādinātu tikai divus pašus svarīgākos no tiem. Tie būtu, pirmkārt, **iekšējo reformu nepieciešamība** kā augstāko mācību iestādēm, tā pētniecības institūtu darbībā un, otrkārt, nepieciešamība **pārliecināt plašāko publiku un lobēt politiskus** par sava sektora vajadzībām un prioritātēm.

Un īstenībā abi šie jautājumi ir cieši saistīti savā starpā, jo, lai labāk varētu pārliecināt politiskus par sava sektora prioritāšu svarīgumu, ir svarīgi arī gan pašā universitātē, gan zinātnes, pētniecības institūtiem spēt pierādīt, demonstrēt gan savu lietderīgumu sabiedrībā, gan savas spējas pielāgoties apstākļiem, racionāli sevi apsaimniekot un spēt pierādīt, ka tas ieguldījums, kas tām ir atvēlēts, tik tiešām ir ticis

likts lietā un tas tik tiešām arī dod no tā cerētos augļus. Un te tikai pāris vārdos es gribētu pieminēt, ka, man šķiet, ka Latvijas izglītības un zinātnes darbiniekiem te vēl ļoti garš un sūrs darbs stāv priekšā, lai pārliecinātu valdību, Saeimu un politiskās aprindas vispār par reālo, būtisko situāciju kā izglītības, tā zinātnes laukā.

Man rodas iespaids, ka ne pilnīgi skaidri saprotami mūsu politiķu aprindās ir tie argumenti, kas zinātniekiem šķiet pilnīgi skaidri un paši par sevi saprotami. Šeit, manuprāt, mēs saskaramies, no vienas puses, ar sapratnes trūkumu un, protams, arī iespējām un labas gribas trūkumu. Katrā ziņā izglītības un zinātnes pārstāvjiem nav citas izvēles, kā pašiem garantēt, ka viņu laukā viss tiešām ir sakārtots, ka viņu laukā tik tiešām nav iebildumu par to, kā norit viņu līdzekļu izmantošana un cik efektīva ir viņu darbība viņiem atvēlētajā sektorā, bet ļoti svarīgs te ir darbs tieši lobēšanā, kas ir, savā ziņā, smaga, dažiem šķitīs pat pazemojoša lieta, bet modernā pasaulē, diemžēl, tā ir daļa no realitātes un ir mums šī atbildība – tiem, kas saprotam izglītības sektoru, atrast veidus, kā uzskatāmi un skaidri parādīt un pierādīt, kas notiek ar valsts sniegtiem līdzekļiem, kur, precīzi, tie ir aizgājuši, kā, precīzi, tie tiek izdoti un kur visvairāk, nākamo budžetu sastādot, tie būtu vajadzīgi.

Šeit pašiem izglītības un zinātnes pārstāvjiem ir jābūt daudz redzamākiem, daudz vokālākiem un dzirdamākiem, lai aizstāvētu savu viedokli, lai rastu pretargumentus, dažreiz ļoti virspusīgai, argumentācijai par to, ka viss jau ir labākā kārtībā un nekādas problēmas mums nav, vai arī tam, ka īstenībā viss mūsu valstī notiek pilnīgi normāli un ka budžeta sadalīšanu mēs varam atstāt kaut kādu finansu ministriju ierēdņu rokās, kas automātiski to pašu procentu vai nu paaugstinās vai pazeminās visiem sektoriem pieejamos līdzekļus.

Šobrīd mums visiem, kas vismaz šeit sēžam, ir labi pazīstami argumenti, kāpēc mūsu valsts nevar atļauties to, kas tai pēc saprāta un tālredzības normāli būtu jādara. Mēs visi zinām argumentu par to, ka mēs neesam liela un bagāta valsts, ka mūsu kasē vienkārši nav pietiekami līdzekļi, ka vajadzību mums ir daudz, bet avotu, no kuriem tos segt, lūk, ir iepriekšējie. Tai pašā laikā mūsu valsti starptautiski pētījumi ierindo vissmagāk korumpēto valstu vidū, un nule jau Pasaules banka ir nākusi pie tikko kā publicēta secinājuma, ka Latvijas valsts ne tikai tiek sistemātiski apzagta, bet, ka to jau varētu dēvēt par **nozagtu** valsti. Un dzirdam no dažādiem ekspertiem, ka mūsu īstenā ekonomika, tāda, kā parādās rādītājos un citos oficiālos skaitļos, īstenībā jau nav tāda, kāda tā ir reālā dzīvē, kas varētu būt starp 25% un 50% pavisam cita. Mēs dzirdam arī aplēsumus, ka 25%, 30%, 40%, daži saka pat 50% no tiem līdzekļiem, kam vajadzētu ieplūst valsts kasē no nodokļiem un no sociālām iemaksām, ka milzīgi līdzekļi, milzīgi miljoni katru dienu aizplūst gan korumpētības, gan dažādu citu nevēlamu sabiedrības parādību dēļ, vai nu tās būtu mūsu muitas vai robežkontroles trūkumi, vai likumdošanas tā sauktie caurumi un tā tālāk.

Un diemžēl pie šīs situācijas mums nav neviena cita, ko vainot mūsu likstās. Tie nav ne iekarotāji, ne okupācijas spēki, bet gan mūsu pašu ļaudis un mēs paši tiem līdz, kas esam par to ir atbildīgi – tādi, kādi nu mēs esam, ar savu attieksmi, ar savām prioritātēm, ar savām ētikas, atbildības un civiltības normām. Lai mūsu valstī notiktu būtiskas, nozīmīgas pārmaiņas, būs vajadzīga visu mūsu kolektīvā griba un apņemšanās, lai mēs visi kopā apņemtos un izlemtu, ka varam tomēr lietas darīt arī citādi, nekā pašreiz tas notiek. Un, lai notiktu pārmaiņas un tās nākotnē arī tādās noturētos, tad, protams, mums jaunā paaudze būs jāaudzina, mēs ļoti ceram, citādā garā, nekā tajā, kas mums ir nācis līdz no ilgiem apspiestības un totalitārisma gadiem. Un šīs pārmaiņas mums jāsāk veidot ne jau rīt vai parīt, bet šodien.

Lai mēs visi varētu dzīvot tādā valstī, kādu mēs vēlētos to redzēt, lai mēs dzīvot taisnīgā un patiesi demokrātiskā valstī, mums ir nepieciešama labi izglītota un labi informēta iedzīvotāju masa. Mums ir nepieciešama tāda tauta, ko var radīt tikai labi attīstīta, moderna, progresīva un izcilības gara caurstrāvota izglītības sistēma. Mums ir vajadzīgi tādi iedzīvotāji, kas ir spējīgi uzņemt un izvērtēt informāciju, lai nonāktu paši pie

sava racionāli pamatota – ne emocionālu slogānu uzkurināta - slēdziena. Mums ir vajadzīgi tādi iedzīvotāji, kuru sprieduma spējas ļauj tiem darboties līdz debatēs par svarīgiem notikumiem un lēmumiem, kas ļauj tiem pilnam uzņemt atbildību kā demokrātiskas sabiedrības locekļiem. Mums nav vajadzīgi tādi, kas tikai māk raudāt un gausties par esošo situāciju, bet tādi kas spēj aktīvi iesaistīties mērķtiecīgā darbībā, lai situāciju uzlabotu un pastāvošās problēmas radoši risinātu.

Postmodernā sabiedrībā pilsonim ir nepieciešams būt izglītotam, līdzsvarotam un pašapzinīgam, ne kautrīgam un bailīgam, nedz arī tukši iedomīgam, pļāpīgam vai pašapmierinātam. Nē, tādām, kādu mēs varam viņu izveidot ilgā, garā un dažreiz mazliet grūtā izglītības un audzināšanas ceļā. Jo šī ideālās un vēlamās īpašības, protams, nenokrīt no debesīm un viņas spontāni nerodas *ex nihilo* – vienas pašas no sevis. Šo rakstura īpašību, šo sabiedrības vērtību izveidošanā savu lomu, protams, spēlē ģimene, skola, sabiedriskās organizācijas un, ar katru dienu vairāk, masu komunikācijas līdzekļi un elektroniskie informācijas avoti. Viss kopā tas veido sabiedrisko vidi un gaisotni, kurā izaudzētie indivīdi, katrs ar savām personīgām īpašībām, visi kopumā nosaka to, cik kura zeme ir civilizēta, cik pārtikusī, cik attīstīta.

Es personīgi nebūtu lielāko daļu sava līdzšinējā mūža pavadījusi augstākās izglītības un zinātnes jomā, ja es nebūtu pārliecināta, ka tas ir nozīmīgs ieguldījums cilvēces attīstības labā. Cilvēks ir duāla būtne – spējīgs uz necilvēcīgu, zvērīgu plēsonību, uz nežēlību un savtīgumu no vienas puses, bet arī uz apģarotu pašai izliecību, apģaismību un cilvēkmīlestību. Visas civilizācijas attīstība gadu simteņu un tūkstošu gaitā ir notikusi kā nemitīga, manihēiska cīņa starp šiem labā un ļaunā spēkiem. Šai cīņai uz galīgām uzvarām nekad nevaram cerēt, taču uz manāmu progresu gan. Jo lūk - pati viscilvēciskākā īpašība no visām - tā ir mūsu spēja mācīties, izaugt un pilnveidoties ne tikai bērnības gados, bet visa mūža garumā. Modernā sabiedrībā izglītība un zinātne ir šīs izaugsmes neatņemama sastāvdaļa, tās kalpo kā augsne no kuras izaug zinības un gudrības - *scientia et sapientia* – augļi.

Es mudinu visu latviešu tautu cīnīties par tādu izglītības un zinātnes sistēmu, kādu pati dzīve un izdzīvošana šobrīd no mums ļoti skaidri jau pieprasa. Es vēlos pateikties visiem tiem, kas ar savu sirdsdegsmi un intelektu ir turpinājuši un turpina kalpot zinātnei un izglītībai, arī šajos smagajos un grūtajos ieilgstošo pārmaiņu laikos. Un es novēlu Latvijas Universitātei un visiem, kas tajā darbojas un strādā – *vivat, crescat, floreat Universitatis latviensis in aeternum.*